

Відділ культури, національностей та релігій
Славутицької міської ради
Славутицька міська централізована
бібліотечна система

«Будівничий нації»

До 150-річчя з дня народження
М. Грушевського

Бібліографічний покажчик

Славутич 2016

Даний бібліографічний покажчик підготовлений відділом інформаційно-бібліографічного обслуговування Загальноміського бібліотечно-інформаційного центру м. Славутича.

Видання присвячене відзначенню у 2016 році 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського – великого українського історика, літературознавця, соціолога, письменника, державного і політичного діяча, першого Президента України.

Покажчик містить біографію, публікації про твори М. Грушевського, видання та статті про його життя і творчість, інтернет-ресурси про життя і творчість.

Матеріал розміщений за розділами в алфавітному порядку.

Посібник розраховано на широке коло читачів.

Укладачі:	Соловйова Л.О., Панова Л.І. Янченко О.О.
Комп'ютерний набір:	Соловйова Л.О.
Відповідальна за випуск:	Портная Н.В.

*«Обов'язок кожного з нас пізнати всю
невсипущу працю Грушевського
для нашого народу, зазнайомитися
з життям великого українця».*

І. П. Крип'якевич

Біографія М. С. Грушевського

Випускник Імператорського університету Св. Володимира (1890 р.), видатний український історик, громадський діяч, Президент Української Народної Республіки.

Михайло Сергійович Грушевський народився 29 вересня 1866 р. у м. Холмі (тепер місто Хелм на території Польщі). Походив, як пише він у своїй біографії, з бідної родини Грушів (пізніше Грушевських), що гніздилася в Чигиринському повіті. Були це переважно дячки й паламарі. Дід Михайла, Федір, переїхав свого часу під Київ, у село Лісники, що допомогло батькові Грушевського, Сергію Федоровичу, здобути освіту і присвятити себе педагогічній діяльності.

Дитячі роки Михайло провів на Північному Кавказі, куди батько переїхав працювати, – спочатку в Ставрополі, а потім у Владикавказі, зрідка відвідуючи Україну.

1880 р. М. Грушевський вступив до Тифліської гімназії, у якій діставав і читав літературу з історії, літератури, етнографії України. У гімназії Грушевський робить і перші спроби пера (написав кілька оповідань, про які схвально відгукнувся І. Нечуй-Левицький). Після закінчення гімназії Михайло мріяв потрапити до Києва. Проте батько довго не погоджувався відпускати хлопця до «матері міст руських», боячись українського запалу Михайла і наляканий тодішніми студентськими «історіями». Однак згодом батько все ж дає згоду на поїздку сина до Києва.

Протягом 1886-1890 рр. Михайло навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. На третьому

курсі Грушевський почав виконувати наукову роботу, запропоновану професором Антоновичем, «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века». Праця отримала золоту медаль, і Михайла залишили при університеті на кафедрі російської історії.

Протягом 1890-1894 рр. Грушевський працював при Київському університеті як професорський стипендіат.

На початку 1891 р. професор Антонович, повернувшись із подорожі у Галичину, запропонував Грушевському очолити кафедру історії України, яку планувалося згодом відкрити у Львівському університеті. Молодий учений прийняв цю пропозицію.

У травні 1894 р. Грушевський захистив дисертацію на ступінь магістра. Того ж року він переїхав до Львова й очолив новостворену кафедру всесвітньої історії з окремим узагальненням історії Східної Європи. Брав активну участь у діяльності Наукового товариства імені Шевченка, очоливши його 1897 року. Працюючи у Львові, Грушевський гостро відчув ставлення поляків до української культури, українського етносу. З цієї причини погіршилися стосунки Грушевського із польською університетською колегією.

Навіть за несприятливих для роботи умов Грушевський плідно працює. У Львівському університеті він розробив і читав протягом семи семестрів загальний курс історії України. Цей лекційний курс мав стати основою майбутньої книги.

Протягом 1897-1898 рр. Грушевський написав і видав перший том «Історії України-Руси», 1898 р. – другий том, а протягом 1900 р. – третій, що містив давній період історії України.

Починаючи з 1906 р. діяльність Грушевського дедалі більше зміщується до Києва, на Лівобережну Україну. Цього ж року він їздив до Петербурга і брав участь у роботі української

фракції I Державної думи та Українського клубу і редакції заснованого тоді «Украинского вестника».

1907 р. Грушевський у Києві керував Українським науковим товариством (УНТ), яке, за його задумом, мало стати фундаментом майбутньої Академії наук України. 1910 р. Грушевський випустив першу частину першого тому «Киевская Русь», протягом 1913-1914 рр. – два томи «Истории украинского казачества».

Початок Першої світової війни застав Грушевського в Карпатах на відпочинку. Звідти він із сім'єю від'їжджає до Відня, а потім, через Італію та Румунію, повертається до Києва. У середині грудня 1914 р. Грушевського заарештовують, обвинувачуючи у причетності до створення Легіону Українських січових стрільців. У лютому 1915 р. М. С. Грушевського висилають етапом до Сибіру як українського сепаратиста і «мазепинця». Проте заслання в Сибір замінили засланням до м. Симбірська, де Грушевський прожив до осені 1915 р. Згодом його переводять до Казані, а потім до Москви, під нагляд поліції і з позбавленням права педагогічної та громадсько-політичної діяльності.

У Москві М. С. Грушевський продовжує роботу над багатотомною «Історією України-Руси».

Лютнева революція у Петрограді дала Грушевському волю. 4 березня в Києві утворюється Центральна рада, яка взяла на себе функцію центрального органу руху українського громадянства за «своє право і втрачені вольності». М. Грушевського заочно обирають головою Центральної ради. 12 березня 1917 р. він повертається з Москви до Києва. 14 місяців, протягом яких існувала Центральна рада (з березня 1917-го по 1918 р.), М. Грушевський був її незмінним головою – першим спікером першого українського парламенту. 10 червня 1917 р. Центральна рада першим своїм Універсалом проголосила автономію України у складі Російської федеративної республіки,

а 15 червня обрала і затвердила перший український уряд на чолі з В. Винниченком.

29 квітня 1918 р. Центральна рада обрала Михайла Грушевського Президентом Української Народної Республіки, започаткувавши інститут президентства у нашій країні.

З падінням Центральної ради, після перевороту гетьмана П. Скоропадського, Грушевський знаходився в підпіллі і переховувався за межами Києва. До міста він повернувся в грудні 1918 р., коли припинила своє існування Гетьманська держава.

На початку лютого 1919 р. Грушевський виїхав спочатку до Кам'янця-Подільського, де редагував газету «Голос Поділля» і працював над підручником «Історія України для трудової школи», а згодом – за кордон у складі делегації Української партії есерів на конференцію II Інтернаціоналу. Перебуваючи в еміграції, Михайло Сергійович змушений був змінювати місця проживання, мешкаючи із сім'єю то в Празі, то у Відні, то в Женеві. У цей час Грушевський редагував часописи «Борітеся – поборете!», «Наш стяг», а також плідно працював над багатотомною «Історією української літератури». В еміграції Грушевський дедалі більше відходить від політики й повертається до науки; повністю поринає в роботу в Українському соціологічному інституті в Празі. Разом з дочкою Катериною видає французькою мовою книги «Початок соціалістичного руху на Україні і женеvський соцгурток», «З історії релігійної думки на Україні» та інші. Оселившись 1922 року в Бадені під Віднем, Грушевський займається лише «Історією української літератури» (написав чотири томи).

Восени 1923 р. М. С. Грушевського обирають дійсним членом Всеукраїнської академії наук (ВУАН). У березні 1924 р. він приїздить із сім'єю до Києва, сподіваючись завершити працю над багатотомною «Історією України-Руси». У січні 1929 р. Михайла Сергійовича, єдиного з тодішніх членів Всеукраїнської

академії наук, було обрано дійсним членом Академії наук СРСР. Атмосфера репресій 1930-х рр. не оминула й Михайла Грушевського. Дедалі ширше почала розгортатися кампанія проти історичної школи, яку він створив після повернення з еміграції в Україну. Більшовики взяли курс на створення безнаціонального радянського суспільства, тому Грушевський був більше не потрібний. Ученого заарештовують, звинувачують в антирадянській діяльності та організації «Українського національного центру», проте через деякий час відпускають і забирають з Києва до Москви на постійне місце проживання.

Останні три роки життя, проживаючи в Москві, Грушевський як академік АН СРСР працював над «Історією України-Руси». І сьогодні цей твір – найповніша історія нашої держави.

Помер Михайло Сергійович раптово, 25 листопада 1934 р., на 68-му році життя в Кисловодську, де він перебував на відпочинку в санаторії. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

Його ім'я присвоєно Інституту української археографії та джерелознавства НАН України.

Матеріали взяті з книги Київський національний університет імені Тараса Шевченка : Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. - Київ : Світ Успіху, 2005. - С. 172-173.

<http://www.univ.kiev.ua/ru/geninf/osobystosti/grushevskiy> -Галерея видатних особистостей.

Твори М. Грушевського

Грушевський М. С. Автобіографія. – Наука і культура: Щорічник. Вип.23. / М. С. Грушевський – К.: Товариство «Знання», 1989. – С. 202-212.

Грушевський М. С. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання / М. С. Грушевський // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 42-51.

Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський // Київ. – 1996. – № 11-12. – С. 160.

Грушевський М. С. Історія української козаччини / Передмова В. Смолія та О. Гуржія / М. С. Грушевський // Вітчизна. – 1992. – № 5-6. – С. 169-181. Закінчення. Початок. 1989. – № 1.

Грушевський М. С. Метеор: Сесія трудового Конгресу / М. С. Грушевський // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 22.

Грушевський М. С. Неробочий Грицько Кривий. Волинський образок з початку XVIII віку; Предок: Оповідання // Укр. новелістика кінця XIX-початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / Упоряд. і прим. Є. Нахліка; Вступ. ст. І. Денисюка; Ред. Н. Калениченко. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 294-318. – (Б-ка укр. літ. Дожовтн. укр. літ.).

Грушевський М. С. Остання кутя: Різдвяна мрія / М. С. Грушевський // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 55-58.

Грушевський М. Перша редакція «Іродової мороки» Куліша / М. Грушевський // Український вертеп: Вертеп у драматургії, прозі та поезії XIX-XX ст.: Збірник / Упоряд. М. Сулима. – К.: Дніпро, 2010. – С. 545-548.

Грушевський М. С. По шкоді / М. С. Грушевський // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 13.

Грушевський М. С. Развитие украинскихъ изученій въ XIX в. и раскрытіе въ нихъ основныхъ вопросовъ украиновѣденія / М. С. Грушевський // Вісник НАН України. – 1994. – № 9–10. – С. 71–100.

Грушевський М. С. Спомини / М. С. Грушевський // Київ. – 1992. – № 2. – С. 109–124.

Про життя і творчість

Белая О. Неопублікований автограф М. С. Грушевського / О. Белая // Україна. – 1991. – № 10. – С. 47.

Білаш М. Три міста в житті Грушевського: До 150-річчя з дня народження видатного українського історика / М. Білаш // Пенсійний кур'єр. – 2016. – 30 вересня. – С. 9.

Білокінь С. І. Київська школа академіка М. С. Грушевського / С. І. Білокінь // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 106-130.

Бочарніков Д. М. Грушевський про історію створення та кримінальне право «Руської Правди» / Д. Бочарніков // Право України. – 1996. – № 11. – С. 65-69.

Бурлака Г. Адресат – Олександр Олесь: Проблеми творчих взаємин М. Грушевського та О. Олесья / Г. Бурлака // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 88.

Бурлака Г. Історична тематика в літературній творчості Михайла Грушевського / Г. Бурлака // Дивослово. – 2011. – № 12. – С. 51-54.

Бурлака Г. Літературна творчість Михайла Грушевського / Г. Бурлака. – 2009. – № 1. – С. 48–54.

Верба І. Михайло Грушевський: роки заслання (1914-1917) / І. Верба // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 8-21.

Верстюк В. Ф. М.С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності / В.Ф. Верстюк, Р.Я. Пиріг. – К.: Либідь, 1996. – 144 с. – Укр. і рос. мовами.

Верстюк В. Ф. М. С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 37-49.

Гирич І. Б. Наукова й літературна спадщина Михайла Грушевського: погляд сучасника / І.Б.Гирич // Пам'ять століть. – 2001. – № 2. – С. 20.

Гирич І. Б. Організація М. С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894-1914) / І. Б. Гирич // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С. 72.

Гошуляк І. Діяльність Михайла Грушевського наприкінці 1918-початку 1919 рр. / І. Гошуляк // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 3.

Грушевський Михаил // 99 великих киевлян. – К.: 7+7 media, 2009. – С. 146-149.159-161.

Грушевський Михайло // Новий довідник: Історія України. – К.: ТОВ «Казка», 2005. – С. 433.

Грушевський Михайло Сергійович // Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І. Ф. Кураса. – К.: Вища шк., 2003. – С. 30-32.

Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934) // Українська культура. – 2000. – № 1. – С. 29.

Грушевський Михайло // Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. – Т. 1: А-Г. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. А. П. Бажана, 1998. – С. 510.

Гусєв В. Крик душі: передсмертне звернення М. Грушевського до В. Молотова / В. Гусєв // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 88-92.

Гусєв В. І. Михайло Грушевський / В. І. Гусєв // Видатні постаті в історії України ХХ ст.: Короткі біографічні нариси: Довід. вид. – К.: Вища шк., 1991. – С. 105-107.

Дашкевич Я. За науковим кермом: М. Грушевський / Я. Дашкевич // Дзвін. – 1991. – № 9. – С. 137-141.

Дашкевич Я. Хто такий Михайло Грушевський? / Я. Дашкевич. – Наука і культура: Щорічник. – К.: Т-во «Знання», 1989. – С. 192-201.

«...доконала його Москва»: До 150-річчя з дня народження Михайла Грушевського // Урядовий кур'єр. – 2016. – 24 вересня. – С. 8.

Дончик В. Г. Михайло Грушевський: «Українському народові показати себе таким же сильним у ділі, яким показав у слові» / В. Г. Дончик // Доля української літератури – доля України: Монологи й полілоги. – К.: Грамота, 2011. – С. 412-414.

Єфремов С. Михайло Грушевський / С. Єфремов // Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – С. 534-539.

Журжа І. «Справа Грушевського»: До 150-річчя від дня народження М. Грушевського / І. Журжа // Голос України. – 2016. – 29 вересня. – С. 20.

Зайцева З. Роль М. С. Грушевського в академізації НТШ / З. Зайцева // Історичний журнал. – 2004. – № 10-11. – С. 109-116.

Зашкільняк Л. Поезія Михайла Грушевського / Л. Зашкільняк // Пам'ять століть. – 1996. – № 3. – С. 51.

Калакура Я. Грушевський Михайло Сергійович / Я. Калакура // Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. – К.: Либідь, 1997. – С. 121-122.

Качкан В. А. «...Найбільший творець живої історії»: Над раритетами Михайла Грушевського / В. А. Качкан. – Українське народознавство в іменах. – В 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, 1994. – С. 196-205.

Копиленко М. Л. М. С. Грушевський і деякі проблеми розбудови Української держави / М. Л. Копиленко, О. Л. Копиленко // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С 28-36.

Крижанівська О. Сторінка з життєпису Михайла Грушевського / О. Крижанівська // Пам'ять століть. – 1998. – № 5. – С. 143.

Кучеренко М. Чигиринські корені в родоводі Михайла Грушевського / М. Кучеренко // Родовід. – 1996. – число 13. – С. 77.

Леонтович В. 3 часів 1890-1917: До 150-річчя з дня народження М. Грушевського / В. Леонтович // Українська культура. – 2016. – № 5. – С. 20-23.

Макаров В. І. Листування М. С. Грушевського й О. О. Шахматова / В. І. Макаров // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 89-105.

Мацько Л. Українська мова, культура й освіта в діяльності Михайла Грушевського: На пошану 150-річчя від дня народження Першого Президента України) / Л. Мацько // Дивослово. – 2016. – № 12. – С. 32-38.

Мельничук Г. Перший Президент України: Михайло Грушевський // Г. Мельничук 1000 незабутніх імен України. – К.: Школа, 2005. – С. 43-45. – (Серія «1000»).

«Не маю іншого інтереса більшого, як добро свого народу»: Листи М. С. Грушевського до О. Г. Барвінського / Передм. і публ. Л. Зашкільняка // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 71.

Оглоблин О. З біографічної довідки про автора: Михайло Грушевський / О. Оглоблин // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 51.

Оліфіренко С. М. Грушевський Михайло / С. М. Оліфіренко, В. В. Оліфіренко, Л. В. Оліфіренко // Універсальний

літературний словник-довідник. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – С. 79-80.

Остапенко П. Михайло Грушевський / П. Остапенко // Усі видатні постаті історії України. – Харків: Торсінг плюс, 2008. – С. 184-193.

Панькова С. Великий учений і патріот: Про М. Грушевського / С. Панькова // Вісник пенсійного фонду України. – 2011. – № 8. – С. 42-43.

Пепа В. Слово мудрочолого: Михайло Грушевський / В. Пепа // Україна. – 1991. – № 23. – С. 38.

Пиріг Р. Я. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 71-82.

Пиріг Р. Я. Михайло Грушевський: Біографічний нарис / Р. Я. Пиріг, В. Тельвак. – К.: Либідь, 2016. – 576 с.

Пристайко В. І. Сторінки біографії М. С. Грушевського в світлі таємних документів ДПУ-НКВС / В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 83-89.

Сакада Л. Д. Діяльність істориків українського зарубіжжя в обороні імені М. С. Грушевського / Л. Д. Сакада // Український історичний журнал. – 1996. – № 4. – С. 38.

Северенюк В. М. Історія і політика в публіцистиці М. С. Грушевського / В. М. Северенюк // Український історичний журнал. – 2000. – № 5. – С. 18.

Семака Л. Михайло Грушевський / Л. Семака // 100 найвідоміших українців. – М.: Вече. – К.: Орфей, 2002. – С. 362-371. – (100 найвідоміших).

Скляренко В. М. Грушевський Михайло Сергійович / В. М. Скляренко, Т. М. Харченко, О. Ю. Очкурова, І. А. Рудичева // 100 знаменитих людей України; пер. з рос.

Т. В. Ковальової. – Харків: Фоліо, 2005. – С. 106-111. – (100 знаменитих).

Сміян Н. Завдяки йому Україна «з нічого стала державою»: До 150-річчя від дня народження М. Грушевського / Н. Сміян // Голос України. – 2016. – 29 вересня. – С. 10.

Солдатенко В. Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 3-27.

Тищенко Ю. З моїх зустрічей: Спогади. Михайло Грушевський / Ю. Тищенко // Пам'ять століть. – 1997. – № 6. – С. 66.

Ткаченко І. Видавнича діяльність М.С. Грушевського в Києві (1907-1914) у документах Київського Тимчасового комітету у справах друку/ І.Ткаченко // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 2. – С. 39-42.

Facie ad faciem: Люстрований життєпис Михайла Грушевського / Автори-упоряд. С. Панькова, Г. Кондаурова. – К.: Либідь, 2016. – 144 с.

Шаповал Ю. Михайло Грушевський «під ковпаком» радянських спецслужб / Ю. Шаповал // Вітчизна. – 1997. – № 5-6. – С. 114.

Щоденники М. С. Грушевського (1904-1910) / Публікація та коментарі Ігоря Гирича // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 10-31.

Інтернет-ресурси

Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс]. Вікіпедія: Вільна енцикл. – Електр. дані. – Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9

[D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87](#). – Назва з екрану. – Дата останньої правки 15 серпня 2016. – (Дата звернення 31.08.2016).

Михайло Грушевський. Енциклопедія життя і творчості [Електронний ресурс]. – Електр. дані – Режим доступу: <http://www.m-hrushevsky.name/>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Біографія Михайла Грушевського – українського історика, громадського та політичного діяча (скорочено) [Електронний ресурс] // dovidka.biz.ua: Довідник цікавих фактів та корисних знань. – Електр. дані. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/mihaylo-grushevskiy-biografiya-skorocheno/>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Михайло Грушевський [Електронний ресурс] // Урядовий сайт для юних громадян. – Електр. дані. – Режим доступу: <http://children.kmu.gov.ua/history/persons/1354.html>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Грушевський М. С. (1866-1934), політичний діяч, науковець, публіцист [Електронний ресурс] // Центральна бібліотека ім. Т.Г. Шевченка для дітей м. Києва. – Електр. дані. – Режим доступу: www.shevkivlib.org.ua/.../157-vidatny-persony-grushevsk. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Грушевський М. С.: Біографія [Електронний ресурс] // Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. – Електр. дані. – Режим доступу: www.univ.kiev.ua/ru/geninf/osobystosti/grushevskiy. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Михайло Грушевський [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/vidatn-d-yach-ta-tovaristva/mikhaylo-grushevskiy/>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Невідома Україна – Михайло Грушевський. – YouTube [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу:

https://www.youtube.com/watch?v=O_IWG-a9w70. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

12 цікавих фактів про видатного науковця та державного діяча Михайла Грушевського [Електронний ресурс] // Чернівецька обласна державна адміністрація. – Електр. дані. – Режим доступу: <http://www.bukoda.gov.ua/news/12-tsikavikh-faktiv-pro-vidatnogo-naukovtsya-ta-derzhavnogo-diyacha-mikhaila-grushevskogo>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Реферат на тему: Життя і діяльність Михайла Грушевського – яскравий приклад служіння своєму народові [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу:

<http://history.vn.ua/article1/3wwq0.html>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Невідоме з життя найвідомішого українця. М. Грушевський. Творення міфів [Електронний ресурс] // Стожари «Незалежний сайт української діаспори». – Електр. дані. – Режим доступу: <http://svitua.org/index.php/pro-ukrainy/istoriia/item/4555-nevidome-z-zhyttia-naividomishoho-ukraintsia-mykhailo-hrushevskiy-tvorennia-mifiv>. – Назва з екрану. – (Дата звернення 31.08.2016).

Зміст

Біографія М. С. Грушевського.....	3
Твори.....	8
Про життя і творчість.....	9
Інтернет-ресурси.....	14